

David Graeber in David Wengrow

PRIČETEK VSEGA

Nova zgodovina človeštva

David Graeber in David Wengrow

PRIČETEK VSEGA

Nova zgodovina človeštva

Prevedel Samo Kuščer

UMco

Ljubljana 2022

David Graeber in David Wengrow

PRIČETEK VSEGA
Nova zgodovina človeštva

THE DAWN OF EVERYTHING
A New History of Humanity

Copyright © David Graeber and David Wengrow, 2021. All rights reserved.

© za Slovenijo UMco, d. d., 2022. Vse pravice pridržane.

Prevod: Samo Kuščer

Izdajatelj in založnik: UMco d. d., zbirka Angažirano

Odgovorni urednik: Samo Rugelj

Pomočnica urednika: Renate Rugelj

Oblikovanje ovitka in postavitev: Aleš Cimprič

Fotografija na naslovnici: iStock

Številčenje kazala in bibliografija: Neža Vilhelm

Tisk: Primitus, d. o. o.

Naklada: 400 izvodov, 1. natis

Ljubljana 2022

Knjižno delo je izšlo v okviru programa ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

V okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah so brez pisnega dovoljenja založbe prepovedani reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, v številski fotokopiranje, tiskanje in shranjevanje v elektronski obliki.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(100)

930.85

316.722

GRAEBER, David

Pričetek vsega : nova zgodovina človeštva / David Graeber in David Wengrow ; prevedel Samo Kuščer. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2022. - (Zbirka Angažirano)

Prevod dela: The dawn of everything

ISBN 978-961-7136-47-0

COBISS.SI-ID 118359043

UMco, d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01/ 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

Vsebina

	<i>Seznam zemljevidov in slik</i>	7
	<i>Predgovor in posvetilo</i>	9
	<i>Zahvale</i>	11
1	Slovo od otroštva <i>ali Zakaj ta knjiga ne govori o izvoru neenakosti</i>	15
2	Zlobna svoboda <i>Staroselska kritika in zmotno prepričanje o razvoju</i>	45
3	Odmrznitev ledene dobe <i>V verigah in brez njih: spreminjajoče se politične možnosti</i>	105
4	Svobodno ljudstvo, izvor kultur in začetek zasebne lastnine <i>(Ne nujno v tem vrstnem redu)</i>	155
5	Pred davnimi leti <i>Zakaj so kanadski nabiralci imeli sužnje, njihovi kalifornijski sosedje pa ne; ali – vprašanje 'načinov proizvodnje'</i>	205
6	Adonisovi vrtovi <i>Revolucija, do katere ni prišlo: kako so se neolitska ljudstva izognila kmetijstvu</i>	259
7	Ekologija svobode <i>Kako se je kmetovanje skakaje, opotekaje in s pretvarjanjem razširilo po svetu</i>	303

8	Namišljena mesta	333
	<i>Prvi evrazijski meščani – v Mezopotamiji, v dolini reke Ind, v Ukrajini in na Kitajskem – in o gradnji njihovih mest brez kraljev</i>	
9	Skrito, a ne pozabljeno	391
	<i>Staroselski izvor socialnih bivališč in demokracije v Ameriki</i>	
10	Zakaj država sploh nima izvora	427
	<i>Skromni začetki suverenosti, birokracije in politike</i>	
11	Nazaj na začetek	519
	<i>O zgodovinskih temeljih staroselske kritike</i>	
12	Sklep	579
	<i>Pričetek vsega</i>	
	<i>Končne opombe</i>	617
	<i>Literatura</i>	701
	<i>Imensko in stvarno kazalo</i>	755

Seznam zemljevidov in slik

- 1 Severna Amerika, kot so jo opredelili etnologi na začetku 20. stoletja (vstavek: Etnolingvistično 'območje razpršitve' v severni Kaliforniji) (Povzeto po C. D. Wissler (1913), 'The North American Indians of the Plains', *Popular Science Monthly* 82; A. L. Kroeber (1925), *Handbook of the Indians of California*. Bureau of American Ethnology Bulletin 78. Washington, DC: Smithsonian Institution.) 210
- 2 Rodovitni polmesec na Bližnjem vzhodu – neolitski kmetje v svetu mezolitskih lovcev in nabiralcev, 8500–8000 pr. n. št. (Povzeto po izvirnem zemljevidu A. G. Sherratta, z dovoljenjem S. Sherratta.) 280
- 3 Neodvisna središča udomačitve rastlin in živali (Povzeto po izvirnem zemljevidu, z dovoljenjem D. Fullerja.) 307
- 4 Nebelivka: prazgodovinsko 'velenajdišče' v ukrajinski gozdni stepi (Povzeto po izvirnem zemljevidu, ki ga je narisal Y. Beadnell po podatkih D. Halea; z dovoljenjem J. Chapmana in B. Gaydarske.) 351

- 5 Teotihuakan: stanovanja v okolici velikih zgradb v osrednjih predelih (Povzeto po R. Millon (1973), *The Teotihuacán Map*. Austin: University of Texas Press, z dovoljenjem Teotihuacan Mapping Project in M. E. Smitha.) 402–403
- 6 Nekatera najpomembnejša arheološka najdišča v porečju reke Misisipi in sosednjih pokrajinah (Povzeto po izvirnem zemljevidu, z dovoljenjem T. R. Pauketata.) 533
- 7 Zgoraj: Razporeditev klanov (1–5) v vasi Osagov. Spodaj: Kako so se pri pomembnem obredu predstavniki istih klanov razporedili znotraj koč. (Po A. C. Fletcher in F. La Flesche (1911), 'The Omaha tribe'. *Twenty-seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology*, 1905–6. Washington D.C.: Bureau of American Ethnology; in F. La Flesche (1939), *War Ceremony and Peace Ceremony of the Osage Indians*. Bureau of American Ethnology Bulletin 101. Washington: US Government.) 560

Predgovor in posvetilo

David Wengrow

David Rolfe Graeber je umrl 2. septembra 2020, star devetin-petdeset let, nekaj več kot tri tedne po tem, ko sva končala to knjigo, s katero sva se ukvarjala več kot deset let. Na njej sva začela delati nekako zato, da bi si popestrila 'resnejše' akademske obveznosti – skoraj nekako igrivo sva kot antropolog in arheolog poskušala na novo vzpostaviti razpravo o zgodovini človeštva, vendar s sodobnimi dokazi. Pravil ali rokov si nisva postavljala. Pisala sva tedaj, ko nama je ustrezalo in ko sva za to čutila navdih, vse bolj in bolj pa je to postajalo vsakodnevni pojav. V zadnjih letih pred zaključkom, ko je projekt pridobival na zagonu, sva se pogovarjala tudi dvakrat ali trikrat na dan. Pogosto sva izgubila pregled nad tem, kdo se je česa domislil ali našel nov niz dejstev in primerov; vse to je romalo v 'arhiv', ki je hitro prerasel obseg ene knjige. Rezultat ni le skupek, temveč prava sinteza. Čutila sva, da se v slogu pisanja in razmišljanja postopoma zblížujeva, sčasoma se je oblikoval enoten tok. Ker nisva želela končati intelektualnega potovanja, na katerega sva se podala, in sva se zavedala, da bi mnogim pogledom, predstavljenim v tej knjigi, koristil nadaljnji razvoj, sva nameravala napisati še vsaj tri nadaljevanja. Toda to prvo knjigo sva vendarle morala nekako končati in tako je 6. avgusta ob 21.18 zvečer David Graeber z značilnim žarom na Twitterju (prosto po Jimu Morrisonu) sporočil, da je končana: »Moji možgani so obtolčeni in so otrpnili od presenečenja.« Do konca sva prišla tako, kot sva začela, v dialogu, z osnutki, ki sva si

jih nenehno izmenjavala, ko sva brala iste vire, si jih delila in o njih razpravljala, pogosto do poznih nočnih ur. David je bil veliko več kot antropolog. Bil je aktivist in intelektualec z mednarodnim ugledom, ki je poskušal živeti po svojih prepričanjih o socialni pravičnosti in osvoboditvi. Vlival je upanje zatiranim in navdihoval nešteto drugih, da so mu sledili. Knjiga je posvečena spominu na Davida Graeberja (1961–2020) ter na njegovo željo spominu na njegove starše, Ruth Rubinstein Graeber (1917–2006) in Kennetha Graeberja (1914–1996). Naj skupaj počivajo v miru.

Zahvale

Zaradi žalostnih okoliščin moram sam (David Wengrow) v odsotnosti Davida Graeberja napisati te zahvale. David je zapustil ženo Niko. Ob Davidovi smrti je prišlo do izjemnega izliva žalovanja po vsem svetu, prek različnih družbenih razredov in ideoloških meja. Deset let skupnega pisanja in razmišljanja je dolga doba in ne morem ugibati, komu bi se David želel zahvaliti v tem posebnem kontekstu. Njegovi sopotniki na poteh, ki so vodile do te knjige, bodo že vedeli, kdo so in kako zelo je cenil njihovo podporo, skrb in nasvete. Prepričan pa sem, da ta knjiga ne bi nastala – ali vsaj ne v podobni obliki, kot je zdaj – brez navdiha in energije Melisse Flashman, najine modre sve-tovalke v vseh literarnih zadevah.

Eric Chinski iz založbe Farrar, Straus and Giroux in Thomas Penn iz založbe Penguin UK sta bila odlična uredniška ekipa in sta nama bila prava intelektualna partnerja. Iskrena zahvala Debbie Bookchin, Alpi Shah, Erhardu Schüttpelzu in Andrei Luki Zimmerman za dolgoletno zavzeto sodelovanje in pomoč pri najinem razmišljanju. Za velikodušno strokovno svetovanje pri različnih vidikih knjige gre zahvala Manuelu Arroyo-Kalinu, Elizabeth Baquedano, Nori Bateson, Stephenu Berquistu, Nurit Bird-David, Mauriceu Blochu, Davidu Carballu, Johnu Chapmanu, Luizzu Costi, Philippu Descoli, Aleksandru Dia-chenku, Kevanu Edinboroughu, Dorianu Fullerju, Bisserki Gaydarski, Colinu Grierju, Thomasu Grisaffiju, Chrisu Hannu, Wendy James, Megan Laws, Patricii McAnany, Barbari Alice Mann, Simonu Martinu, Jensu Notroffu, Joséju R. Oliverju,

Mikeu Parkerju Pearsonu, Timothyju Pauketatu, Matthewu Po-
peu, Karen Radner, Natashi Reynoldsu, Marshallu Sahlinu, Ja-
mesu C. Scottu, Stephenu Shennanu in Michele Wollstonecroft.

Številne ugotovitve v tej knjigi so bile prvotno predstavlje-
ne kot predavanja in članki v strokovnih revijah: prva različica
2. poglavja je izšla v francoščini kot 'La sagesse de Kandiaronk:
la critique indigène, le mythe du progrès et la naissance de la
Gauche' (*La Revue du MAUSS*); deli 3. poglavja so bili najprej
objavljeni kot 'Farewell to the childhood of man: ritual, sea-
sonality, and the origins of inequality' (The 2014 Henry Myers
Lecture, *Journal of the Royal Anthropological Institute*); deli 4. po-
glavja kot 'Many seasons ago: slavery and its rejection among
foragers on the Pacific Coast of North America' (*American
Anthropologist*); deli 8. poglavja kot 'Cities before the state in
early Eurasia' (The 2015 Jack Goody Lecture, *Max Planck Institu-
te for Social Anthropology*).

Zahvala gre tudi različnim akademskim ustanovam in razi-
skovalnim skupinam, ki so naju sprejele, da sva predavala in
razpravljala o temah, povezanih s knjigo, zlasti Enzu Rossiju in
Philippu Descoli za nepozabne priložnosti na Amsterdamski
univerzi in Collège de France. James Thomson (nekdanji glavni
urednik *Eurozine*) nama je pomagal razširiti najine ideje v širši
svet, ko je sprejel esej 'How to change the course of human
history (at least, the part that's already happened)', ki so se ga
druge založbe izogibale. Zahvala gre tudi številnim prevajal-
cem, ki so pomagali knjigi, da je dosegla širše občinstvo. Kelly
Burdick iz *Lapham's Quarterly* pa naju je povabila k sodelovanju
pri posebni številki na temo demokracije, v kateri je objavljenih
nekaj idej, ki jih najdete tu v 9. poglavju.

Z Davidom sva že od samega začetka vključevala delo na tej
knjigi v svoje poučevanje na oddelku za antropologijo LSE in
Inštitutu za arheologijo UCL, zato se v imenu obeh zahvalju-
jem najinim študentom v zadnjih desetih letih, ki so prispevali

številna spoznanja in spodbujali razmišljanje. Martin, Judy, Abigail in Jack Wengrow so mi stali ob strani na vsakem koraku. Moja zadnja in najgloblja zahvala gre Ewi Domaradzki za kritično oko in predano podporo, kakršno si lahko partner le želi. Vstopila si v moje življenje, tako kot sta vstopila David in ta knjiga: »Dež je nenadoma priletel iz zraka in padel na gole stene sonca ... Dež, dež na suha tla!«

1

Slovo od otroštva

*ali Zakaj ta knjiga ne govori
o izvoru neenakosti*

»To razpoloženje se kaže povsod – politično, družbeno in filozofsko. Živimo v pravem času – Grki so temu rekli καιρός (kairos) – za 'metamorfozo bogov' oziroma temeljnih načel in simbolov.«

– C. G. Jung, *The Undiscovered Self* (1958)

Večina naše zgodovine nam je za vedno izgubljena. Naša vrsta, *Homo sapiens*, obstaja že vsaj 200.000 let, za večino tega časa pa se nam bolj ali manj niti ne sanja, kaj se je dogajalo. Na severu Španije so stene v jami Altamira na primer polne poslikav in gravur, ki so nastajale v obdobju, dolgem vsaj 10.000 let, v času med okoli 25.000 in 15.000 let pr. n. št. Predpostavljamo lahko, da se je v tem obdobju dogajalo marsikaj zanimivega, vendar o tem ne moremo ničesar ugotoviti.

Večinoma to ni niti tako pomembno, saj se tako ali tako le redko ubadamo z vprašanjem daljne zgodovine. Kvečjemu se mor-da sprašujemo, zakaj je svet v takšnem stanju, kot je, in zakaj tako pogosto grdo ravnamo drug z drugim – kakšni so torej vzroki za vojne, lakomnost, izkoriščanje in splošno ravnodušnost do

trpljenja soljudi. Je bil človek vedno takšen ali pa je na neki točki v preteklosti nekako grozljivo zavozil?

Pri tem gre pretežno za vprašanje, ali je človek po naravi dober ali zloben? Če se nad tem pošteno zamislimo, je vprašanje načeloma nesmiselno. 'Dober' in 'zloben' sta povsem človeška pojma. Nikomur ne bi padlo na pamet, da bi se spraševal, ali sta riba ali drevo dobra ali zlobna, saj sta to pojma, ki smo ju razvili, da se medsebojno primerjamo. Razpravljati o tem, ali je človek v osnovi dober ali zloben, je približno enako smiselno, kot da se sprašujemo, ali je človek v osnovi debel ali suh.

In vendar se v primerih, ko razmišljamo o zgodovinskih naukih, skoraj neizbežno vračamo k takšnim vprašanjem. Znan je krščanski pogled: človek je nekoč živel v brezmadežnem naravnem stanju, potem pa si je naprtil izvirni greh. Želel je živeti kot bog in je prejel kazen. Tako zdaj živimo v padlem stanju, hkrati pa se nadejamo odrešitve v prihodnosti. Danes je močno razširjena nekakšna posodobljena različica teze Jeana-Jacquesa Rousseauja iz njegove *Razprave o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*, ki jo je napisal leta 1754. Po njegovi razlagi so v pradavnini lovci in nabiralci v majhnih skupinah živeli v trajnem stanju skoraj otroške nedolžnosti. Vladala je popolna enakopravnost, kar naj bi bilo mogoče prav zaradi majhnosti skupin. Šele po 'kmetijski revoluciji', potem pa še toliko bolj po pojavu mest, naj bi se to srečno obdobje končalo in smo dobili 'civilizacijo' in 'državo'. Pojavile so se tudi pisava in z njo književnost, pa znanost in filozofija – s tem pa naj bi se tudi začelo vse slabo v življenju človeka: patriarhalni red, redna vojska, množične usmrtitve in nadležni uradniki, ki od nas zahtevajo, da velik del življenja potratimo za izpolnjevanje obrazcev.

Seveda je to le nadvse groba poenostavitev, a vendarle je videti kot podlaga, ki se vedno pojavi, ko kdorkoli – od industrijskih psihologov do revolucionarnih teoretikov – izjavi, da

je »seveda človek večino svoje evolucijske preteklosti živel v skupinah desetih ali dvajsetih članov«, ali da je »kmetijstvo morda najhujša napaka človeštva.« Kot bomo videli, mnogi strokovnjaki to trdijo povsem eksplicitno. Če pa že skušamo najti alternativo temu precej mračnemu pogledu na preteklost, hitro ugotovimo, da je edina uveljavljena drugačna razlaga dejansko še slabša: če ne verjamemo Rousseauju, nam ostaja le še Thomas Hobbes.

Hobbesov *Leviathan* (Leviatan) iz leta 1651 je v mnogih pogledih temeljno besedilo sodobne politične teorije. Po njem naj bi življenje človeka kot sebičnega bitja v izvirnem naravnem stanju nikakor ne bilo idilično nedolžno, temveč »samotno, ubogo, neznosno, kruto in kratko« – v osnovi nekakšno permanentno vojno stanje, ko se vsakdo bori proti vsakomur. Zagovorniki Hobbesove teze menijo, da smo iz tega mračnega stanja napredovali – če sploh smo – le po zaslugi represivnih mehanizmov, o katerih toži Rousseau: državne uprave, sodišča, birokracije, policije. Razumljivo je, zakaj v angleščini izrazi politika ('politics'), vljuden ('polite') in policija ('police') zvenijo nadvse podobno – vsi izhajajo iz grške besede *polis* ali mesto. Latinski izraz je *civitas*, iz tega pa dobimo besede za vljudnost ('civility'), mestni ali državljanski ('civic') ter določeno sodobno pojmovanje 'civilizacije'.

Po tej razlagi je človeška družba zasnovana na kolektivni represiji nizkotnejših nagonov, kar je toliko bolj nujno, ko na omejenem prostoru živi večje število ljudi. Sodobni zagovornik Hobbesove teze torej trdi, da smo večino evolucijske preteklosti sicer res živeli v drobnih skupinah, ki so bile sposobne mirnega sožitja predvsem zato, ker je bil vsem skupen interes, da omogočijo preživetje svojega naraščaja (evolucijski biologi to imenujejo 'starševski vložek'). A tudi te skupine nikakor niso temeljile na splošni enakosti. Pri tej različici je vedno obstajal voditelj – tako imenovani 'alfa samec'. Človeška družba je vedno

temeljila na določeni hierarhiji, dominantnosti in cinični sebičnosti, le da smo kolektivno dojeli, da je bolje, če damo prednost dolgoročnim interesom pred kratkoročnimi nagonskimi vzgibi – ali, še bolje, če vzpostavimo zakone, ki nas prisilijo, da najnižkotnejše vzgibe omejimo na družbeno koristna področja, na primer gospodarstvo, povsod drugod pa jih prepovemo.

Bralec je iz najinega tona pisanja verjetno že uganil, da v tej knjigi ne zagovarjamo ne ene, ne druge razlage, ugovore pa je mogoče podati v treh splošnih točkah:

1. Razlagi preprosto nista resnični.
2. Imata grozljive politične posledice.
3. Preteklost je po nepotrebnem videti dolgočasna.

V tej knjigi skušamo nastaviti drugačno, svetlejšo in zanimivejšo pripoved, ki hkrati popolneje upošteva odkritja zadnjih nekaj desetletij. Deloma gre za sestavljanje podatkov, ki so se nakopičili v arheologiji, antropologiji in sorodnih vedah – podatkov, ki kažejo na povsem drugačno podobo razvoja človeške družbe v obdobju zadnjih približno 30.000 let. Skoraj vse nove ugotovitve spodbijajo običajno podajanje zgodovine, vendar najzanimivejša odkritja vse prepogosto ostajajo omejena na delo strokovnjakov ali pa se je do njih treba prebiti z branjem med vrsticami objavljenih del v strokovnih revijah.

Oglejmo si v grobem, kako drugačna podoba se nam razkriva: zdaj je že jasno, da človeška družba pred začetkom kmetovanja ni bila omejena na majhne, egalitarne skupine. Prav nasprotno, svet lovcev in nabiralcev je bil pred kmetijstvom prežet z drznimi družbenimi eksperimenti in je spominjal na karneval raznovrstnih političnih oblik – veliko bolj kot na puste abstraktnosti evolucijske teorije. Kmetovanje tudi ni pomenilo začetkov zasebnega lastništva, prav tako ni označevalo nepovratnega koraka k neenakosti. Prve kmetijske skupnosti so dejansko živele

razmeroma brez družbenih razlik in hierarhij. V prvih mestih na svetu se tudi niso niti približno utrdile razredne razlike; ta mesta so delovala po trdno egalitarnih načelih in niso imela nikakršne potrebe po avtoritarnih vladarjih, povzpetniških vojskovodjih/politikih ali celo po gospodovalnih upravnikih.

Informacije o teh vprašanjih se že nekaj časa stekajo z vseh koncev sveta. Raziskovalci po vsem svetu zato etnografsko in zgodovinsko gradivo obdelujejo v novi luči. Zdaj imamo dovolj posameznih koščkov, da lahko sestavimo povsem novo zgodovino sveta – vendar imajo za zdaj dostop do njih le privilegirani strokovnjaki (pa celo ti se praviloma obotavljajo pri opuščanju svojega drobnega delčka zagonetke in neradi primerjajo sklepe z drugimi zunaj svoje konkretne ožje stroke). S to knjigo želiva začeti sestavljati nekatere koščke sestavljanke, čeprav seveda še nihče ni prišel do celovitega pogleda. Naloga je gromozanska, vprašanja pa so tako pomembna, da bo treba raziskovati in razpravljati še veliko let, preden bomo vsaj nekoliko dojeli dejanski pomen podobe, ki se nam začenja prikazovati. Ključno pa je, da s tem začnemo. Zelo hitro se bo razjasnilo, da prevladujoča predstava o zgodovini, ki si jo delijo tako privrženci Hobbesa kot Rousseauja, nima skoraj ničesar skupnega z dejstvi. Če pa želimo osmisлити novo informacijo, ki se nam ponuja, ne zadostuje, če le zberemo in preučimo neznanske količine podatkov. Potreben je tudi konceptualni preskok.

Da napravimo ta preskok, moramo v bistvu ponoviti korake, ki so nas pripeljali do sedanjega pojmovanja družbene evolucije. Lotiti se moramo pogleda, da lahko človeško družbo uredimo po stopnjah razvoja, vsake s svojimi značilnimi tehnologijami in organizacijskimi oblikami (lovci in nabiralci, kmetovalci, urbano-industrijska družba in tako naprej). Takšni pogledi izhajajo iz konservativnega nasprotovanja kritiki evropske civilizacije, ki se ji je večal vpliv v prvih desetletjih 18. stoletja. Kritika pa ne izvira od filozofov razsvetljenstva (čeprav so jo ti sprva

občudovali in jo povzemali), temveč od staroselskih komentatorjev in opazovalcev evropske družbe, kakršen je bil na primer ameriški državnik Kandiaronk iz staroselskega ljudstva Huronov. O njem bomo veliko več izvedeli v naslednjem poglavju.

Če želimo obravnavati tako imenovano 'staroselsko kritiko' evropske civilizacije, moramo resno vzeti prispevke staroselskih ljudstev, ki jih imajo zahodnjaški filozofi praviloma za angele ali pa za zlodeje. Ena ali druga tako določena vloga preprečuje resno intelektualno izmenjavo in celo kakršnokoli razpravo: enako težavno je debatirati tako z nekom, ki velja za hudiča, kot s tistim, ki mu pripisujemo božje značilnosti, saj vse njune misli vidimo ali kot brezpredmetne ali pa kot izjemno pomembne. Večina oseb, ki jih bomo obravnavali v tej knjigi, že dolgo ne živi več, zato se z njimi ni več mogoče pogovarjati. Poskusili pa bomo prazgodovino opisati tako, kot da so tedaj živeli ljudje, s katerimi bi se lahko resno pogovarjali, in niso le brezoblične figure v preteklosti, ki jo obravnavamo brez njihovega prispevka.

Seveda obstajajo določeni zgodovinski tokovi. Nekateri so tako močni, da je nadvse težko plavati proti njim (čeprav se zdi, da se vedno najde kdo, ki to vendarle stori). 'Zakone' pa smo si sami postavili. S tem pridemo do drugega ugovora.

ZAKAJ IMATA TAKO HOBBSOVA KOT ROUSSEAUJEVA RAZLIČICA ZGODOVINE RESNE POLITIČNE IMPLIKACIJE

Politične implikacije Rousseaujeve različice je treba malo natančneje pojasniti. Po temeljni predpostavki našega gospodarstvenega sistema je človek v osnovi nekoliko nizkotno in sebično bitje, ki se odloča po ciničnih, egoističnih kalkulacijah, na pa z

željo po altruizmu ali sodelovanju. Če je res tako, se lahko torej v najboljšem primeru nadejamo boljšega notranjega in zunanjega obvladovanja domnevno prirojenega nagona po materialnem kopičenju in samopoveličevanju. Rousseau na naš padec iz prvotnega egalitarne 'nepokvarjenosti' v stanje družbene neenakosti gleda nekoliko bolj optimistično (padli smo vsaj iz boljšega stanja), danes pa se njegov pogled uporablja predvsem kot dokaz, da je sistem, v katerem živimo, sicer morda nepravičen, vendar dejansko ne moremo storiti kaj dosti drugega, kakor da tu in tam kaj malo spremenimo. Že sam izraz 'neenakost' v tem pogledu veliko pove.

Vse od finančne krize leta 2008 in pretresov, ki so ji sledili, je vprašanje neenakosti – z njim pa tudi njena dolga zgodovina – postalo pomembna pogovorna tema. V intelektualnih krogih – do določene mere pa tudi v politični srenji – se je uveljavilo nekakšno soglasje, da so stopnje družbene neenakosti postale nevzdržne ter da večina težav, s katerimi se otepa sodobni svet, tako ali drugače izhaja iz vse večjega razkoraka med tistimi, ki imajo veliko, in tistimi, ki imajo malo ali nič. Že samo izpostavljanje tega vprašanja predstavlja problem za globalne strukture oblasti, hkrati pa so okviri problematike zastavljeni tako, da se ljudje, ki se okoriščajo s temi strukturami, ne počutijo posebno ogrožene, saj naj bi sploh ne bila mogoča nobena smiselna rešitev.

Zamislimo si, da bi problematiko zastavili drugače, tako kot bi jo morda pred petdeset ali sto leti: kot koncentracijo kapitala, kot oligopol ali kot razredno oblast. V primerjavi z vsemi temi pogledi beseda, kakršna je 'neenakost', zveni kot načrtno spodbujanje polovičarskih rešitev in kompromisov. Lahko si je predstavljati, da bi zavrgli kapitalizem ali zrušili državno oblast, vendar ni jasno, kaj naj bi odpravljanje neenakosti sploh pomenilo. (Katere vrste neenakosti? Glede bogastva? Priložnosti? Do kolikšne mere bi morali biti ljudje enaki, da bi lahko trdili,

da smo 'odpravili neenakost?') Izraz 'neenakost' le ponazarja pogled na družbene probleme, primeren v dobi tehnokratskih reformatorjev, ko je že v osnovi jasno, da resnična vizija družbene transformacije ni zaželeno.

Ko govorimo o neenakosti, si lahko privoščimo igrakanje s števili, lahko razpravljamo o Ginijevem koeficientu in pragovih disfunkcije, popravimo davčne režime ali mehanizme socialne pomoči, lahko celo šokiramo javnost s podatki, ki kažejo, kako se je stanje poslabšalo (»Si lahko predstavljate? Najbogatejši odstotek svetovnega prebivalstva ima v lasti 44 odstotkov svetovnega bogastva!«) – vendar vse to lahko prav tako storimo, ne da bi se menili za kateri koli dejavnik, ki jih ljudje običajno ne odobravajo pri takšnih 'neenakih' družbenih ureditvah: na primer dejstvo, da nekaterim uspeva premoženje pretvoriti v oblast nad drugimi ali da nekaterim ljudem dajo vedeti, da njihove potrebe niso pomembne in da njihovo življenje samo po sebi nima nobene vrednosti. Sprejeli naj bi pogled, da je to zadnje le neizogibna posledica neenakosti, neenakost pa je neizogibna posledica življenja v obsežni, kompleksni, urbani in tehnološko razviti družbi. Domnevno se je nikoli ne bomo rešili. Gre le za vprašanje, koliko smo je pripravljeni sprejeti.

Danes doživljamo pravi razcvet razpravljanja o neenakosti: od leta 2011 naprej se 'globalna neenakost' redno pojavlja kot ena pomembnejših tem na Svetovnem gospodarskem forumu v Davosu. Imamo kazalce neenakosti, inštitute, ki preučujejo neenakost, in nenehen tok publikacij, v katerih se s sedanjo obsedenostjo s porazdelitvijo premoženja lotevajo preteklosti vse nazaj do kamene dobe. Nekateri so poskusili celo izračunati stopnje dohodkov in Ginijeve koeficiente pri paleolitskih lovcih na mamute (izkaže se, da je oboje zelo nizko).¹ Nekako je videti, da čutimo potrebo, da s strokovno enačbo upravičimo misel, ki je bila razširjena že v Rousseaujevem času – da so bili namreč v teh družbah vsi enakopravni, ker so bili vsi enako revni.

Ob vseh teh obravnavah izvirnega stanja nedolžnosti in enakosti – tako kot tudi samega izraza 'neenakost' – se le utrdi prepričanje, da je upravičen pesimizem o stanju človeške družbe nekaj samo po sebi umevnega in normalnega. Resnično egalitarno življenje je morda res mogoče pri Pigmejcih ali Grmičarjih v Kalahariju. Če pa bi želeli danes vzpostaviti družbo na osnovi popolne enakopravnosti, bi morali najprej ugotoviti, kako se vrniti v stanje z majhnimi skupinami lovcev in nabiralcev brez omembe vredne zasebne lastnine. Ker lovci in nabiralci za preživetje potrebujejo zelo obsežno ozemlje, bi morali v takšnem primeru svetovno prebivalstvo zmanjšati za kakih 99,9 odstotka. V nasprotnem primeru pa se lahko nadajamo le možnosti, da nekoliko zmanjšamo težo škornja, ki nas tlači, ali pa si izborimo nekaj več prostora, kamor se lahko vsaj začasno umaknemo pred njim.

Prvi korak do pravilnejše in bolj rožnate svetovne zgodovine je lahko v tem, da opustimo osladne podobe rajskega vrta enkrat za vselej in se preprosto znebimo pogleda, da so več sto tisoč let vsi ljudje na svetu živeli v nekakšni idilični obliki družbe. Zanimivo je, da takšna poteza pogosto velja za reakcionarno. »Torej trdiš, da prave enakopravnosti sploh nikoli ni bilo? Da torej sploh ni možna?« Takšni ugovori pa niso le nekoristni, temveč so dejansko tudi nerealistični.

Prvič, smešno bi si bilo na primer predstavljati, da v vsem obdobju 10.000 (ali bolj 20.000, kakor menijo nekateri) let, ko so ljudje slikali po stenah Altamire, nihče – ne le v Altamiri, temveč kjerkoli na svetu – ni preizkušal alternativnih oblik družbene organiziranosti. Drugič, ali ni prav zmožnost preizkušanja različnih oblik družbene organiziranosti eden bistvenih sestavnih delov naše narave – naše zmožnosti, da si sami določamo stvarnost in celo svobodo? Kot bomo videli, ultimativno vprašanje naše zgodovine ni enakopraven dostop do materialnih

dobrin (zemlje, kalorij, proizvodnih sredstev), kar je sicer nad vse pomembno, temveč enaka zmožnost pri odločanju o načinu skupnega življenja. Razumljivo pa je, da mora obstajati nekaj pomembnega, o čemer se lahko sploh odločamo.

Po mnenju nekaterih strokovnjakov je naša prihodnost dejansko odvisna od naših zmožnosti, da ustvarimo nekaj drugačnega – na primer sistem, v katerem večje premoženje še ne pomeni večjega vpliva in večje družbene moči, ali sistem, v katerem za nikogar ne trdimo, da njegove potrebe niso pomembne ali da njegovo življenje samo po sebi ni nič vredno. Če je tako, je najpomembnejše vprašanje, ali zmoremo spet odkriti svoboščine, ki nas določajo kot človeštvo, kot ljudi. Prazgodovinar V. Gordon Childe je že leta 1936 napisal knjigo *Man Makes Himself* (Človek ustvarja samega sebe). Če se ne menimo za njegovo seksistično pisanje, moramo obuditi prav tega duha. Vsi smo projekt skupnega samoustvarjanja. Kaj, če se zgodovine lotimo s tega vidika? Kaj, ko bi človeka od vsega začetka obravnavali kot domiselno, inteligentno, igrivo bitje? Kaj, ko bi se vprašali, kako smo pristali v tako utesnjenih pojmovnih okovih, da si sploh ne znamo več predstavljati, kako bi se na novo definirali, namesto da si pripovedujemo zgodnico o padcu iz nekakšnega idiličnega stanja popolne enakopravnosti?

**NA KRATKO O TEM, ZAKAJ JE SPREJETO
TOLMAČENJE GROBIH POTEZ NAŠE
PRAZGODOVINE VEČINOMA NAPAČNO
(ALI – VEČNO VRAČANJE
K JEANU-JACQUESU ROUSSEAUJU)**

Ob snovanju knjige je prevladovala želja po odgovorih na vprašanja izvora družbene neenakosti, vendar se je izkazalo, da to

preprosto ne more biti dober pristop. Če preteklost človeške družbe postavimo v takšne okvire – kar nujno pomeni tudi predpostavko, da je človeštvo nekoč bivalo v idiličnem družbenem stanju in da je mogoče najti prav določeno točko, na kateri se je vse začelo kvariti –, si je skoraj nemogoče zastavljati resnično zanimiva vprašanja. Videti je bilo, da so vsi drugi ujeti v isto past. Strokovnjaki za posamezne specialnosti niso bili pripravljene posploševati. Tistih nekaj, ki so se bili pripravljene izpostaviti, pa so skoraj neizbežno oblikovali nekakšno različico Rousseauja.

Vzemimo razmeroma naključen vzorec splošnega pregleda, knjigo *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* (Izvor politične ureditve: od prazgodovine do francoske revolucije) Francisa Fukuyame iz leta 2011. Takole piše o zgodnji človeški družbi: »Prva politična organiziranost pri človeku je podobna, kot jo vidimo pri skupinah višjih primatov, na primer šimpanzih.« Po njegovem imamo to lahko za »privzeto obliko družbene organiziranosti.« V nadaljevanju pravi, da je imel Rousseau bolj ali manj prav, ko je izpostavil, da politična neenakopravnost izhaja iz razvoja kmetijstva, saj naj bi družbe lovcev in nabiralcev (po Fukuyami) ne poznale pojma zasebne lastnine, zato naj bi tedanji ljudje ne imeli ne potrebe, ne želje po prisvajanju koščka zemlje, za katerega bi lahko trdili, da je njihova last. Majhne skupine naj bi bile po njegovem potemtakem skrajno egalitarne.²

Jared Diamond v knjigi *Dovčerajšnji svet: kaj se lahko naučimo od tradicionalnih družb* iz leta 2012 piše, da je takšne tolpe (tako naj bi človek po njegovem živel »do pred 11.000 leti«) sestavljalo »le nekaj deset oseb«, večinoma sorodstveno povezanih. Te male skupine so se s težavo prebijale skozi življenje, tako da so si hrano nabirale in lovile v svoji okolici. Po Diamondu je bilo tudi tedanje družbeno življenje zavidljivo preprosto. Odločali so se s pomenki »iz oči v oči«, niso imeli veliko osebne lastnine

ter »niti formalnega političnega vodstva niti resne gospodarske specializacije«. ³ Diamond pride do sklepa, da je človek le v takšnih prazgodovinskih skupnostih dosegel kakršno koli resno stopnjo družbene enakopravnosti.

Tako za Diamonda in Fukuyamo kot za Rousseauja nekaj stoletij pred njima je konec te enakopravnosti – po vsem svetu in za vedno – nastopil z začetkom kmetovanja in rastočim prebivalstvom, ki ga je kmetovanje omogočilo. S kmetijstvom je prišlo do preobrazbe s 'skupin' na 'plemena'. S kopičenjem zaloga hrane je prebivalstvo naraščalo in nekatera 'plemena' so se razvila v 'poglavarstva' z vzpostavljeno družbeno hierarhijo. Fukuyama ta proces naslika skoraj kot svetopisemski odhod iz raja: »Ko so se male skupine ljudi selile in se prilagajale na različna okolja, so prehajale iz naravnega stanja in razvile nove družbene ustanove.« ⁴ Bojevale so se za dobrine. Te mlade in nerazvite družbe so očitno stopale težavam naproti.

Treba je bilo odrasti in določiti pravo vodstvo. Začel se je pojavljati hierarhični red. Ne bi se bilo smiselno zoperstavljati, saj je hierarhija – vsaj po prepričanju Diamonda in Fukuyame – neizbežna, ko človek sprejme velike, kompleksne oblike organiziranosti. Poti nazaj ni več niti v primeru, ko se novi voditelji vedejo neprimerno – jemljejo presežke pridelka ter ga delijo lakajem in sorodnikom, svoj status napravijo stalen in deden, zbirajo lobanje kot trofeje in imajo hareme mladih suženj ali tekmečem izrežejo srce z nožem iz vulkanskega stekla. Prav kmalu naj bi poglavarji vse druge prepričali, da jih morajo imenovati 'kralji', celo 'cesarji'. Diamond nam lepo pojasnjuje:

Številčno prebivalstvo ne more delovati brez voditeljev, ki sprejemajo odločitve, izvršiteljev teh odločitev ter uradnikov, ki upravljajo sklepe in zakone. Če je med bralci kak anarhist, ki sanjari o življenju brez državne uprave, mu je treba žal povedati, da se bo moral umakniti v majhno skupino ali pleme, kjer se vsi poznajo med seboj in zato

ne potrebujejo ne kraljev, ne predsednikov in ne državnih uradnikov.^{5,*}

Mrakoben sklep, pa ne le za morebitne anarhiste, temveč za vsakogar, ki se je kdaj spraševal, ali obstaja kakšna resna alternativa trenutnemu stanju. Pri vsem tem pa je najbolj neverjetno, da navkljub prepričanosti tona te trditve dejansko ne temeljijo na nikakršnih znanstvenih dokazih. Kot bomo kmalu ugotovili, preprosto ni nobenega razloga, da bi bile majhne družbene enote kaj bolj egalitarne – prav tako pa tudi ne, da bi v velikih skupnostih nujno imeli kralje, predsednike ali uradništvo. Takšne trditve niso nič drugega kot predsodki, zakrinkani kot dejstva ali celo zakoni zgodovine.⁶

STREMLJENJE K SREČI

Vse je le nenehno ponavljanje tega, kar je Rousseau povedal že leta 1754. Mnogi sodobni strokovnjaki dobesedno trdijo, da se je Rousseaujev pogled izkazal za pravilnega. Če je tako, gre za izjemno naključje, kajti Rousseau ni nikoli trdil, da je človek dejansko kdaj živel v 'nepokvarjenem' naravnem stanju. Prav nasprotno, trdil je, da izvaja miselni poskus: »Raziskav, ki se jih je mogoče o tej temi lotiti, ni treba jemati kot zgodovinske resnice, temveč zgolj kot hipotetična in pogojna sklepanja, primernejša za osvetlitev narave stvari kot za razkrivanje njihovega pravega izvora, in v tem podobna tistim, ki jih vsak dan opravljajo naši fiziki o nastanku sveta.«^{7,**}

---

* Jared M. Diamond: *Dovčerajšnji svet: kaj se lahko naučimo od tradicionalnih družb*. Mladinska knjiga, 2016.

** Jean-Jacques Rousseau: *Družbena pogodba; Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*. Krtina, 2017

Rousseaujeva upodobitev naravnega stanja človeka in spremembe družbe zaradi kmetijstva nikoli ni bila mišljena kot zaporedje evolucijskih stopenj, kakor so si to tolmačili škotski filozofi Smith, Ferguson in Millar (pozneje pa tudi Lewis Henry Morgan), ko so govorili o 'divjaštvu' in 'barbarstvu'. Rousseau si teh različnih stanj nikakor ni predstavljal kot stopnje družbenega in moralnega razvoja, ki ustrezajo zgodovinskim spremembam v načinu proizvodnje: nabiralništvu, pašništvu, kmetovanju, industriji. Bolj mu je šlo za podajanje nekakšnega nauka o človeški družbi in za razumevanje temeljnih protislovij njene organiziranosti: kako je mogoče, da kljub prirojenemu čutu za svobodo nekako spet in spet spontano korakamo proti neenakosti?⁸

Ko je Rousseau opisoval, kako je začetek kmetovanja privedel do zasebne lastnine, lastnina pa potem do potrebe po civilni oblasti, ki jo je štivila, je zapisal takole: »Vsi so zdrveli v verige, prepričani, da si zagotavljajo svobodo. Čeprav so bili dovolj razumni, da so dojeli prednosti civilne ureditve, niso bili dovolj izkušeni, da bi predvideli njene nevarnosti.«⁹ Njegovo namišljeno 'naravno stanje' človeka je bilo namenjeno predvsem ponzarjanju te misli. Pojma naravnega stanja človeka pa si ni niti on izmislil; kot retorično orodje so ga evropski filozofi uporabljali že stoletje pred njim, veliko so se ga posluževali teoretiki naravnega prava. Vsakdo, ki se je zanimal za izvor oblasti (Locke, Grotius in mnogi drugi) pa je s takšnim pristopom lahko vzvišeno postavljial svojo različico izvirnega stanja človeštva in jo potem uporabil kot odskočno desko za svoja strokovna ugibanja.

Hobbes je počel nekaj zelo podobnega, ko je v *Leviatanu* pisal, da je moralo biti prvobitno stanje človeške družbe nekakšna '*bellum omnium contra omnes*' ali vojna vseh proti vsem, ki jo je bilo mogoče omejiti le z vzpostavitevijo absolutne suverene oblasti. Ni trdil, da je človeštvo dejansko kdaj v preteklosti živelo v takšnem prvobitnem stanju. Nekateri sumijo, da je Hobbesovo

vojno stanje dejansko prispodoba za državljansko vojno v njegovi rodni Angliji sredi 17. stoletja, zaradi katere je moral kot privrženec kralja pobegniti v Pariz. Kakorkoli že, Hobbes se je trditvi o dejanskem obstoju takšnega stanja še najbolj približal z izjavo, da le kralji ne živijo pod oblastjo kakega kralja, ti pa se vedno vojskujejo drug proti drugemu.

Kljub temu mnogi sodobni zgodovinarji in drugi strokovnjaki *Leviatana* obravnavajo podobno kot Rousseaujevo *Razpravo* – kot da polagata temelje za evolucijsko preučevanje zgodovine. Čeprav pa imata misleca povsem različni izhodišči, so si rezultati kaj podobni.¹⁰

»Glede nasilja v družbi pred nastankom držav,« piše psiholog Steven Pinker, »sta Hobbes in Rousseau govorila kar na pamet: ne eden, ne drugi ni vedel ničesar o življenju pred pojavom civilizacije.« Glede tega ima povsem prav. Hkrati pa nas vendarle nagovarja, naj verjamemo, da je Hobbes leta 1651 nekako prišel do pravilnega sklepa (čeprav naj bi govoril kar na pamet) ter do ustrezne analize nasilja in njenih vzrokov v naši zgodovini, ki naj bi bila po Pinkerju »še danes veljavna«. ¹¹ To bi bil resnično osupljiv – pa tudi močno obremenilen – sklep več stoletij empiričnih raziskav ... ko bi le bil resničen. Kot bomo videli, niti približno ne drži.¹²

Pinkerja imamo lahko za značilnega sodobnega pristaša Hobbesove teorije. V svojem pomembnem delu *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (Boljši angeli naše narave: zakaj je nasilje upadlo) iz leta 2012 in v poznejših delih, kot je na primer *Razsvetljenstvo zdaj: v zagovor razumu, znanosti, humanizmu in napredku* iz leta 2018 trdi, da danes živimo v svetu, ki je, gledano v celoti, veliko manj nasilen in krut od česarkoli, kar so doživljali naši predniki.¹³

Vsakogar, ki veliko gleda poročila, še bolj pa vsakogar, ki dobro pozna zgodovino 20. stoletja, takšna trditev morda bega.

Pinker pa je prepričan, da nam objektivna statistična analiza, če je le ne obremenimo s čustvenimi pogledi, pokaže, da živimo v dobi miru in varnosti, kakršne še ni bilo. Po njegovem prepričanju je to logična posledica življenja v suverenih državah, ki imajo monopol nad legitimno uporabo nasilja znotraj svojih meja – za razliko od 'anarhičnih družb' (kakor jih imenuje) naše daljne evolucijske preteklosti, ko naj bi bilo življenje za večino ljudi praviloma »neznosno, kruto in kratko«.

Pinkerja, podobno kot Hobbesa, zanima izvor države, za prelomno točko pa nima pojava kmetovanja, temveč nastanek mest. »Arheologi,« piše, »pravijo, da je človek v stanju anarhije živel do nastanka civilizacije pred približno petimi tisočletji, ko so se kmetje zbrali v mestih in državah ter ustanovili prve državne uprave.«¹⁴ Nadaljuje s podobnimi izmišljotinami sodobnega psihologa, če povemo brez olepševanja. Mislili bi si, da bi se strasten zagovornik znanosti problematike lotil znanstveno, z natančnim preverjanjem dokazov, vendar vse kaže, da takšen pristop k prazgodovini Pinkerju ni dovolj zanimiv. Raje ima pripovedi, podobe in posamična senzacionalna odkritja, kot na primer odkritje Ötzija, 'tirolskega ledenega človeka', ki je pristalo na naslovnica po vsem svetu.

»Kaj je bilo s temi starodavniki,« se sprašuje Pinker, »da nam niso mogli zapustiti zanimivega trupla, ki ne bi kazal znakov nasilja?« Odgovor na to je očitno: ali ni to odvisno od tega, katero truplo se ti sploh zdi zanimivo? Tako je, pred malo več kot 5000 leti je nekdo hodil po Alpah in se poslovil od tega sveta s puščico v telesu, vendar ni prav nobenega razloga, da bi Ötzija imeli za tipičnega predstavnika človeštva v prvinskem stanju. Ötzi pač ustreza Pinkerju, ko skuša dokazati svoj prav. Če pa se že odločamo, kaj nam najbolj ustreza, bi se mirno lahko odločili za precej starejšo najdbo, ki jo arheologi poznajo kot Romito 2. (Najdišče se imenuje po kalabrijski jami Romito.) Oglejmo si, kaj bi pomenilo, če bi se tako odločili.

Romito 2 je 10.000 let star grob moškega z redko dedno boleznijo (akromesomelično displazijo), hudo obliko pritlikavosti, zaradi katere bi bila oseba izpostavljena v svoji skupnosti in ne bi mogla sodelovati pri lovu v visokogorju, potrebnem za preživetje v tistem času. S preučevanjem ostankov so ugotovili, da je skupnost lovcev in nabiralcev, ki ji je pripadal ta nesrečnik, skrbela zanj od otroštva do zgodnje odraslosti in ga oskrbovala z enakim deležem mesa, po smrti pa ga je skrbno pokopala.¹⁵

Romito 2 pa sploh ni osamljen primer. Arheologi pri preučevanju grobov lovcev in nabiralcev iz paleolitika odkrivajo veliko hib, povezanih z zdravstvenim stanjem, hkrati pa tudi presenetljivo visoko stopnjo skrbi za te posameznike vse do njihove smrti (in še po smrti, saj so bili nekateri pogrebi prav razkošni).¹⁶ Če bi želeli napraviti splošen sklep o prvotnem stanju človeške družbe, bi na osnovi statistične pogostnosti zdravstvenih kazalcev v pradednih grobovih morali priti do nasprotnega sklepa kot Hobbes (in Pinker): lahko bi rekli, da naša vrsta izvorno daje velik pomen negi in skrbi za druge, zato nikakor ni nujno, da je bilo življenje neznosno, kruto in kratko.

Ne gre za to, da naj bi to dejansko storili. Kot bomo videli, lahko upravičeno domnevamo, da so v paleolitiku pokopavali le razmeroma nenavadne posameznike. Velja pa poudariti, kako enostavno bi bilo priti do povsem nasprotnih sklepov – enostavno, vendar nič kaj razsvetljeno.¹⁷ Ko se soočimo z dejanskimi dokazi, vedno ugotovimo, da je bila stvarnost družbenega življenja naših davnih prednikov veliko bolj zapletena in precej zanimivejša od tega, kar si mislijo sodobni teoretiki o 'naravnem stanju'.

Strokovnjaki, ki izhajajo iz Rousseauja, pri izbiranju podatkov v antropoloških raziskavah, ki jim najbolj ustrezajo in jih najraje izpostavljajo kot značilne za naše 'sodobne prednike' – torej